

Andron, Małgorzata

**Badania konserwatorskie polichromii stropu
kościółka pw. św. Jana Chrzciciela w Turośli.
Problematyka zachowania i aranżacji
wartościowych historycznie i artystycznie
nawarstwień historycznych**

"Biuletyn Konserwatorski Województwa
Podlaskiego", 25, 2019, s. 173-188

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).



Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego



Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAŁGORZATA ANDRON

dyplomowany konserwator dzieł sztuki, prowadzący własną pracownię konserwatorską

Badania konserwatorskie polichromii stropu kościoła pw. św. Jana Chrzciciela w Turośli. Problematyka zachowania i aranżacji wartościowych historycznie i artystycznie nawarstwień historycznych

Kościół pod wezwaniem Świętego Jana Chrzciciela w Turośli powstał w 1871 r. dzięki staraniom ks. Józefa Ekstowicza. Dnia 20 sierpnia tegoż roku został on poświęcony, stosownie do zalecenia administratora diecezji sejneńskiej. W 1893 r. staraniem ówczesnego rektora, ks. Ignacego Tomaszewskiego, kościół ogrodzono kamiennym murem. W 1898 r. wspomniany wyżej rektor przeprowadził renowację kościoła, m.in. pomalowano go wówczas wewnątrz i na zewnątrz. W 1901 r. ks. Antoni Czerniewicz zamówił w Warszawie u Jana Szymańskiego nowe organy, gdyż poprzednie nie nadawały się już do użytku. W 1945 r. kościół został poważnie uszkodzony, co wkrótce naprawiono. W latach 1972–1974 i 1988–1989 dzięki staraniom ks. prob. Mieczysława Dąbrowskiego, a później ks. prob. Romualda Sakowicza kościół odnowiono. Natomiast w latach 1995–2005 dzięki staraniom Witalisa Łapińskiego zostały wykonane prace obejmujące odnowienie dachu (pomalowanie blachy) oraz wyposażenie wnętrza (dębowe ławki), wykonanie odgromników, chodnika przy kościele i w jego pobliżu¹.

W 2014 r. rozpoczął się kolejny etap prac remontowych kościoła w Turośli. Wykonano wtedy remont oszalowania zewnętrznego konstrukcji zrębowej, konserwację podwalin z wymianą zniszczonych odcinków i uzupełnień izolacji przeciwwilgociowej poziomej, wymianę desek kapnika, wymianę desek szalunkowych górnych kondygnacji wież o konstrukcji szkieletowej oraz wymianę ozdobnych drewnianych detali wież.

Drewniany strop kościoła był kilkakrotnie malowany. Najstarsza polichromia pochodzi prawdopodobnie z okresu po postawieniu kościoła, tzn. z lat siedemdziesiątych XIX w. Kolejne przemaalowania powstały podczas kolejnych remontów kościoła – w roku 1898 (druga warstwa chronologiczna), kolejna warstwa malarska



1. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela, 2016. Fot. M. Andron
Turośl. Church of St. John the Baptist, 2016. Photo: M. Andron

pochodzi z 1930 r (trzecia warstwa chronologiczna). W okresie powojennym powstały dwie kolejne warstwy chronologiczne, ostatnia w 1981 r.

Kościół został wpisany do rejestru zabytków w dniu 5 lipca 1980, nr. Rej.: A-83.

Kościół w Turośli jest kościołem drewnianym, jednonawowym, dwuwieżowym z prezbiterium zamkniętym trójboczną apsydą. Na północno-wschodniej i południowo-zachodniej ścianie nawy znajdują się kaplice i zakrystie, które w rzucie z nawą i wieżami tworzą plan krzyża łacińskiego. Obiekt wykonany w konstrukcji wieńcowej, z zewnątrz szalowany deskami bitymi pionowo, z pseudoboniowanymi narożnikami. Ściany zrębowe z brusów sosnowych łączonych na zrąb bez osatków. Ściany nawy i kaplic usztywnione lisicami. Budynek posadowiony na podmurówce z kamienia polnego, przekryty dwuspadowym dachem z trójpolowym zamknięciem nad apsydą. Nad zakrystiami dachy dwuspadowe w formie połowy namiotu. Wieże mają dachy cebulaste na planie sześcioboku. Na skrzyżowaniu nawy głównej z kaplicami znajduje się sygnaturka, również nakryta hełmem cebulastym na planie ośmioboku, zawierająca dzwon z widoczną przestrzeliną. Dach oraz hełmy kryte blachą. Wieże symetryczne o kwadratowym rzucie przechodzącym w sześciobok na wysokości kalenicy dachu, trzykondygnacyjne. Główne wejście do kościoła, zlokalizowane na osi, prowadzi poprzez kruchnę wejściową umieszczoną pod chórem. Boczne wejścia umieszczone między wieżami a kaplicami prowadzą bezpośrednio do wnętrza nawy. Wejście do zakrystii zlokalizowanej po stronie południowo-wschodniej prowadzi przez sień do izby, a następnie do prezbiterium. Wejście do zakrystii zlokalizowanej po stronie północnej od strony prezbiterium. Wnętrze

kościół zdominowane jest otwartą przestrzenią nawy nakrytej polichromowanym, ślepym stropem z desek ułożonych wzdłuż osi kościoła z fasetami zakończonymi gzymsem. Kaplice boczne wydzielone arkadami wspartymi drewnianymi kolumnami. W kaplicach również stropy drewniane, polichromowane, z fasetą i gzymsem obwodowym. Prezbiterium oddziela od nawy podwyższenie wysokości jednego stopnia. Na zrębowych ścianach bocznych oraz kruchcie wsparty jest chór z wysuniętym w formie trapezu frontonem i polichromowaną balustradą, podkreślającymi znajdujące się na chórze organy wykonane w 1901 r. Główny korpus kościoła doświetlony został za pomocą sześciu okien, kaplice boczne mają po jednym oknie umieszczonym na osi prostopadłej do nawy kościoła. Okna dwuskrzydłowe, jednowarstwowe, czterokwaterowe z poziomymi szczeblinami, nadświetlone łukowe. Chór ma trzy otwory okienne, a wieże po dwa na dwóch kondygnacjach.

Do świątyni prowadzą dwuskrzydłowe współczesne drzwi, wykonane na wzór historycznych. Drzwi wewnętrzne kruchty, obu zakrystii oraz zewnętrzne, prowadzące z zakrystii na zewnątrz budynku, zachowane oryginalne w konstrukcji deskowej opierzonej i płycinowej.

Obecnie w kościele są trzy ołtarze. W głównym znajduje się obraz Matki Bożej Częstochowskiej zasłaniany obrazem Pana Jezusa na krzyżu, w zwieńczeniu jest obraz Mojżesza. Po bokach ołtarza stały małe figury św. Antoniego i św. Teresy (niestety zostały skradzione). W kaplicy po lewej stronie umieszczono obraz św. Antoniego i nad nim obraz św. Judy Tadeusza. W drugiej kaplicy są obrazy św. Jana Chrzciciela i u góry św. Józefa. Ponadto w kaplicy pod wieżą znajduje się obraz św. Maksymiliana Kolbego².



2. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Wnętrze, 2014. Fot. M. Andron
Turośl. Church of St. John the Baptist. Interior, 2014. Photo: M. Andron

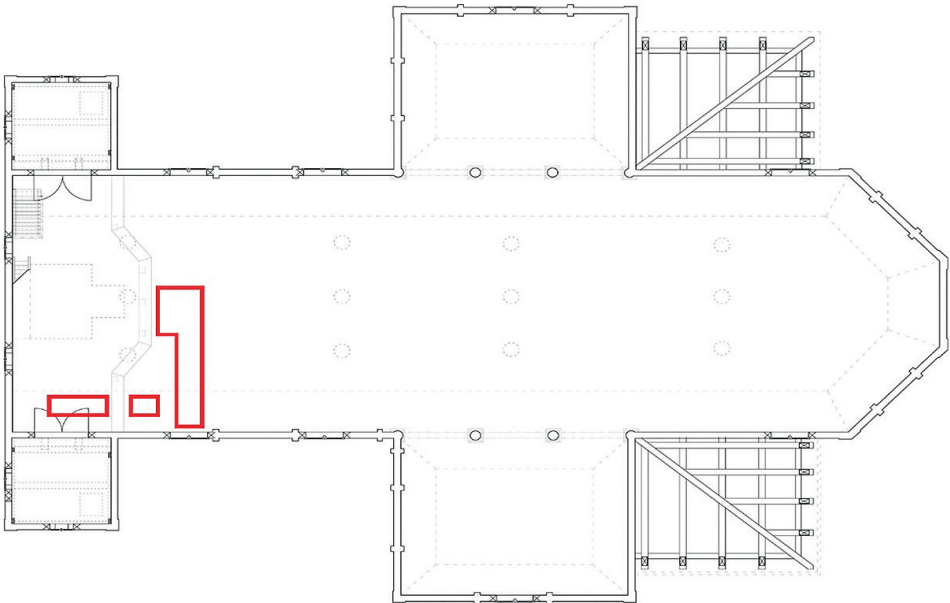
BADANIA KONSERWATORSKIE

Prace konserwatorskie przy polichromowanym stropie rozpoczęły się w 2016 r. i były kontynuowane w 2018 r. Poprzedzone były dwuetapowymi badaniami polichromii.

Wstępne badania rozpoznawcze wykonano w 2014 r. na południowej fasecie prezbiterium, na południowej fasecie i stropie części zachodniej nawy, na fasecie w kaplicy północnej. Były to niewielkie sondy pasowe, których celem było sprawdzenie, czy w warstwach spodnich zachowały się starsze, oryginalne polichromie i jaki ewentualnie jest ich stan zachowania oraz techniczne możliwości odsłonięcia. Wszystkie wykonane na tym etapie badań odkrywki wykazały, że pod kilkoma warstwami przemalowań olejnych istnieje najstarsza, prawdopodobnie oryginalna polichromia olejna – na fasetach nawy, prezbiterium i kaplicy stwierdzono ślady ornamentu, na stropie przed chórem odsłonięto fragment przedstawienia figuralnego – palce stopy wylaniające się spod zielonej szaty. Wyniki tych badań opisane zostały w dokumentacji.

Ze względu jednak na to, że wykonane na tym etapie odkrywki były niewielkie i trudno było na ich podstawie zdecydować o przystąpieniu do bardzo pracochłonnych i kosztownych prac konserwatorskich, podjęto decyzję o rozszerzeniu obszaru badań.

Rozszerzone badania wykonano w 2015 r. i obejmowały one powierzchnię stropu przy chórze i nad chórem od środkowej osi nawy poprzez fasetę do gzymsu południowej ściany (il. 3).



3. Lokalizacja odkrywek
Localisation of excavations

Przyjęta metodyka badawcza uwzględniała wykonanie odkrywek pasowych i schodkowych, jak również odsłonięcie większych obszarów najstarszych dekoracji malarskich.

W założeniach badawczych przewidywano wykonanie podobnych odkrywek w obrębie prezbiterium, lecz ich wyjątkowa pracochłonność, a przede wszystkim wyniki uzyskane na pierwszym stanowisku, pozwalające odpowiedzieć na postawione w założeniach pytania, spowodowały rezygnację z poszerzania ich zakresu.

W zależności od miejsca wykonywania odkrywek oraz rodzaju najstarszej dekoracji malarskiej (przedstawienie, ornament paskowy, ornament roślinny, tło) stwierdzano występowanie od trzech do pięciu warstw olejnych. Różnice w liczbie warstw przemaalowań wynikały z tego, że w niektórych obszarach wykonywano na różnych etapach odnawiania stropu jedynie podmalówki po formie lub podmalówki zmieniające kolor tła. Taki sposób odnawiania czy odświeżania istniejących już dekoracji malarskich stwarzał istotne trudności w ustaleniu chronologii powstawania kolejnych przemaalowań.

Współczesna polichromia stropu, istniejąca w chwili podjęcia prac w kościele, z motywem wycinanki kurpiowskiej oraz medalionami z przedstawieniami świętych i apostołów, malowanymi na tondach wykonanych z płyty paździerzowej, przybitymi do stropu w pasie fasety, powstała w 1981 r. Jej autorem jest Jan Moczydłowski. Była to dość cienka warstwa olejna malowana chudą farbą. Charakteryzowała się niską przyczepnością do spodniej warstwy olejnej. Warstwa ta występowała na całej powierzchni stropu nawy, prezbiterium i kaplic. Na podstawie badań konserwatorskich polichromii prowadzonych w 2014 i 2015 r. oraz w wyniku przeprowadzonych w latach następnych prac konserwatorskich można opisać w przybliżeniu kolejne warstwy polichromii:



4. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Odkrywka na stropie nawy, 2015. Fot. M. Andron
Turośl. Church of St. John the Baptist. Findings on the nave ceiling, 2015. Photo: M. Andron

A. Najstarsza, cienko malowana na bardzo cienkiej podmalówce warstwa olejna jest w większości beżową lub szaroniebieską jednolitą warstwą, w obrębie fasety przedstawia proste motywy paskowe w kolorach beżów, brązów i bieli. Trudno określić zakres występowania tej warstwy, ponieważ w trakcie wykonywania badań starano się nie usuwać późniejszych warstw wartościowych, za które uznano warstwy z 1898 r. Beżowy, jednolity podkład występował pod większością odsłoniętych warstw z 1898 r. Dopiero w obrębie występowania zacheuszków natrafiono na bliżej nieokreślone podmalowania ornamentalne w tej warstwie. Podobny, również jednolity podkład, lecz w kolorze szaroniebieskim, występuje pod częścią dekoracji ornamentalnych fryzu fasety usytuowanych bliżej stropu i następnie przechodzi on w tło przedstawienia na stropie.

Odsłonięte częściowo przedstawienie w partii centralnej zachodniej części stropu, ukazujące postać siedzącego mężczyzny, interpretowano początkowo jako przedstawienie Chrystusa tronującego z kulą ziemską w dłoni w otoczeniu aniołków. Beżowe i szaroniebieskie jednolite podkłady pod fryzmem z subtelnym paskowaniem w kolorach brązu, bieli i beżu oraz wkomponowany w to skromny ornament na fasecie (być może zacheuski), w podobnych odcieniach beżów i brązów, i szaroniebieski podkład wokół siedzącej postaci mogły być pierwotnymi, najstarszymi dekoracjami malarskimi stropu.

Prawdopodobnie ich skromny przekaz, a być może słaba technicznie jakość wykonania były powodem „odnowienia” w 1898 r., czyli po 26 latach od powstania



5. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Prace konserwatorskie przy polichromii stropu, centralnie widoczna najstarsza polichromia z lat siedemdziesiątych XIX w., 2016. Fot. M. Andron
 Turośl. Church of St. John the Baptist. Conservation of ceiling polychrome, in the centre: the oldest polychrome from the 1870s, 2016. Photo: M. Andron



6. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Prace konserwatorskie przy polichromii stropu, centralnie widoczna najstarsza polichromia z lat siedemdziesiątych XIX w., 2016. Fot. M. Andron
Turośl. Church of St. John the Baptist. Conservation of ceiling polychrome, in the centre: the oldest polychrome from the 1870s, 2016. Photo: M. Andron

kościół. Wtedy to powstały podmalowania przedstawień po formie, podmalowania tła beżowo-brązowych paskowań oraz zamalowanie nowymi motywami ornamentalnymi części fryzu faset.

B. W 1898 r. powstaje druga warstwa polichromii. Występuje ona w obrębie ornamentów fasety i tła na stropie. Na fascie nad gzymsem szeroki ornament roślinny i pasowy malowany na czerwonym tle, w który wkomponowane są zacheuski. Datę powstania tej polichromii potwierdza polichromowana inskrypcja znajdująca się na ścianie za ołtarzem głównym, na której zapisywane były trzy epizody odnawiania kościoła w Turośli. Najstarszy zapis, pochodzący z 1889 r. KOŚCIÓŁ ZBUDOWANY R 1872 ZA X. P. EKSTOWICZA K PARAFJI ODNOWIONY R: 1898:STA.X.P. TOMASZEWSKIEGO I PARAFIAN. N.C.P.Z., dekorowany jest ornamentem zbliżonym w formie i stylistyce do fragmentu roślinnego ornamentu fasety malowanego na czerwonym tle. Ornament ten jest to kompozycja plecionej wici roślinnej z motywem akantu w biało-szarym kolorze na ciemnoczerwonym tle.

W pas tego ornamentu wkomponowany jest zacheuszek z błękitnym krzyżem. Powyżej tego pasa wąski pas niebieskiego ornamentu na jasnym tle w kolorze złamanej bieli (podmalowanej później różową farbą), następnie pas ornamentu pasowego w kolorach bieli, beżu i brązu. Kolejnym elementem dekoracji ornamentalnej fryzu jest szeroki pas ornamentu w kolorze zieleni szmaragdowej - zielone

motywy okuciowe obrysowane ciemnym, brązowym paskiem na jasnym, kremowo-żółtym tle. Powyżej znajduje się szeroki ornament paskowy w kolorach beżu, brązu i bieli.



7. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Inskrypcja za ołtarzem głównym, 2014. Fot. M. Andron
Turośl. Church of St. John the Baptist. Inscription behind the main altar, 2014. Photo: M. Andron



8. Wizualizacja fryzu, 2015. Autor: K. Michałowski
Visualisation of the frieze, 2015, K. Michałowski

Faseta z tak rozmalowanym ornamentem przechodzi w powierzchnię stropu, która pokryta jest jednolitym, białym tłem, a w części centralnej podmalowanym po formie przedstawieniem.

C. Trzecia warstwa chronologiczna w obszarze przedstawień na stropie była olejną podmalówką po formie wcześniejszych polichromii, natomiast na fasetykach wykonano albo jednolitą podmalówkę pod ornament roślinny w odcieniach zieleni, albo „poprawiano” istniejący wcześniej ornament, podkładając tła w nieco innym odcieniu i zmieniając układ pasków.

D. Kolejną warstwą jest olejna warstwa występująca w obrębie ornamentów i powierzchni tła na stropie. W obrębie ornamentów są to motywy roślinne – zielone liście ostów i wici z żółtymi kwiatami na tle rozbielnego różu angielskiego, ujęte w pasowe ramy. Warstwa ta znajdowała się bezpośrednio pod tondami z postaciami świętych i apostołów

Najmłodszą warstwą była widoczna w chwili podejmowania prac badawczych warstwa ornamentu z motywem wycinanki kurpiowskiej oraz medalionami z przedstawieniami świętych i apostołów malowanych na tondach, wykonanych z płyty paździerzowej, przybitych do stropu w obszarze spływu stropu do ścian (fasety). Dekoracja ta powstała w 1981 r., jej autorem jest Jan Moczydłowski. Była



9. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Polichromia stropu, czwarta warstwa chronologiczna znajdująca się pod warstwą z 1971 r., 2015. Fot. M. Andron
Turośl. Church of St. John the Baptist. Ceiling polychrome, fourth chronological layer beneath a layer from 1971, 2015. Photo: M. Andron

to dość cienka warstwa olejna malowana chudą farbą. Charakteryzowała się niską przyczepnością do spodniej warstwy olejnej. Warstwa ta występowała na całej powierzchni stropu nawy, prezbiterium i kaplic³.

PRACE KONSERWATORSKIE

Ze względu na rangę zabytku, jakim jest kościół w Turośli, jego kultowy charakter oraz wartości artystyczne i historyczne oryginalnych polichromii stropu z lat siedemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX w., odsłoniętych fragmentarycznie w trakcie prac badawczych, uznano za wskazane przeprowadzenie pełnej konserwacji technicznej i estetycznej dekoracji malarskiej stropu.

Zaproponowany projekt aranżacji konserwatorskiej w ramach programu prac konserwatorskich, oparty na wynikach badań i zobrazowany wizualizacją, został zaakceptowany przez służby konserwatorskie i jego realizacja rozpoczęła się w 2016 r.

Projekt zakładał, że wtórne warstwy przemalowań zostaną usunięte do warstwy pierwotnej w partii centralnej stropu, gdzie występuje przedstawienie, zaś w partiach faset wstępne założenie zakładało usunięcie przemalowań do warstwy z 1898 r., o wartościowych walorach artystycznych, i po wykonaniu pełnego odsłonięcia tej warstwy chronologicznej i uzyskaniu dokładniejszego rozpoznania najstarszej warstwy podjęcie ostatecznych decyzji co do zakresu i stopnia odsłaniania dwóch najstarszych warstw polichromii.



10. Wizualizacja polichromii stropu, 2014. Autor: K. Michałowski
Visualisation of ceiling polychrome, 2014. K. Michałowski

Wirtualna aranżacja zaprezentowana na etapie projektowania konserwatorskiego wizualizowała założenia projektowe, które opierały się częściowo na wynikach badań oraz częściowo na prawdopodobnych propozycjach części centralnej stropu, które miały być zweryfikowane podczas prac konserwatorskich. Odsłonięte spod przemalowań polichromie w części centralnej okazały się sceną Zwiastowania. Wizualizacja zakładanego wyglądu końcowego ułatwiła dyskusję i podjęcie decyzji na etapie wstępnym prac.

W związku z powyższym założono, że konserwacja stropu obejmować będzie: usunięcie przemalowań z powierzchni stropu nawy i kaplic, usunięcie kitów i starych, rozluźnionych wypełnień styków, oczyszczenie szczelin, wzmocnienie struktury drewna na stykach desek w miejscach, gdzie stwierdzona zostanie destrukcja drewna, oraz inne prace techniczne związane ze stropem, uzupełnienie ubytków drewna i wykonanie nowych wypełnień styków desek, pełną konserwację odsłoniętej polichromii (podklejanie odspojonych oryginalnych warstw malarskich, uzupełnienie warstwy malarskiej metodą punktowań i retuszy naśladowczych).

Konserwację polichromii prowadzono w 2016 i 2018 r. W 2016 r. prace konserwatorskie obejmowały fragment stropu nawy głównej nad chórem. W 2018 r. przeprowadzono konserwację stropu całej nawy głównej wraz z prezbiterium.

Strop drewniany kościoła wykonany jest z desek modrzewiowych, układanych „na styk” i bitych do belek stropowych gwoździami, przechodzi łukiem w fasety zakończone gzymsem koronującym, oddzielającym ściany od stropu.

Stan zachowania oryginalnej polichromii jest zróżnicowany w zależności od stanu podłoża. W wyniku pracy drewna przy zmianach wilgotności oraz miejscowego zamakania stropu z powodu nieszczelności dachu nastąpiło wykruszenie się oryginalnej zaprawy na stykach desek i wypadanie listewek. Przy kolejnych remontach dokonywano napraw poprzez dobijanie gwoździ, wymianę desek w miejscach zdegradowanych, dodawanie listew na styku desek, które mocowano gwoździami. Uzupełniano styki desek różnymi zaprawami – początkowo gipsowymi, w późniejszym okresie szczelnymi i twardymi szpachlami z dodatkiem kleju. Uszczelniane w ten sposób styki desek ulegały stopniowej degradacji i obecnie są w większości zniszczone – drewno na stykach jest osłabione, miękkie i wykrusza się w wielu miejscach. W związku z tym polichromia znajdująca się na stykach desek, zarówno oryginalna, jak i kolejne warstwy, praktycznie nie zachowała się.

Zamakanie miejscowe stropu powodowało ponadto stwardnienie i bardzo silne związanie warstw polichromii, co sprawiło, że rozwarstwianie ich w tych miejscach było bardzo trudne – przyczepność warstwy oryginalnej do desek była mniejsza niż przyczepność do wierzchniej warstwy farby. W efekcie w miejscach tych wszystkie warstwy odspajały się do drewnianego podłoża.

Układ wzdłużny desek, a szczególnie ich przesunięcia na połączeniach, które wypadają w części centralnej stropu nawy oraz przy prezbiterium, świadczy o tym, że strop wykonany był pod polichromię malowaną niezależnie od przebiegu desek stropowych, np. pod przedstawienia. Najstarsza warstwa polichromii jest warstwą olejną malowaną na bardzo cienkiej pobiale. Wszystkie późniejsze warstwy polichromii wykonywane były także w technice olejnej.



11. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Prace konserwatorskie przy polichromii stropu, 2018.

Fot. M. Andron

Turośl. Church of St. John the Baptist. Conservation of ceiling polychrome, 2018. Photo: M. Andron



12. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Prace konserwatorskie przy polichromii stropu.

Punktowanie sceny Zwiastowania, 2018. Fot. M. Andron

Turośl. Church of St. John the Baptist. Conservation of ceiling polychrome. Stippling the scene of the Annunciation, 2018. Photo: M. Andron

W pierwszym etapie prac usuwano medaliony z przedstawieniami świętych namalowanych na płytach pilśniowych, wyjmowano listwy z przestrzeni między deskami, gips, a także nagromadzony brud przy użyciu odkurzacza. W oczyszczonym przestrzeni między deskami wklejono sosnowe listwy za pomocą kleju Rakol. Ubytki pobiał uzupełniano masą szpachlową akrylową Tikkurila. Odkrytą polichromię wypunktowano przy użyciu farb akrylowych firmy Schmicke i Tikkurila.

W części środkowej stropu, przy chórze, odsłonięty podczas badań fragment postaci okazał się przedstawieniem Boga Ojca ukazanego jako starzec trzymający w prawej dłoni jabłko królewskie, symbolizujące kulę ziemską zwieńczoną złotym krzyżem. Bóg przedstawiony jest w pozycji siedzącej, w zielonym płaszczu, spod którego widać białą szatę ze złotymi wykończeniami. Lewą rękę ma uniesioną w geście błogosławieństwa. Tło kompozycji dekorującej strop utrzymane jest w tonacji szaroniebieskiej. Tło przechodzi w części zbliżonej do postaci Boga w chmury, z których wylaniają się główki aniołków i gołębicę symbolizującą Ducha Świętego.



13. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Prace konserwatorskie przy polichromii stropu. Bóg Ojciec po konserwacji, 2018. Fot. M. Andron

Turośl. Church of St. John the Baptist. Conservation of ceiling polychrome. God the Father after conservation, 2018. Photo: M. Andron

Drugim przedstawieniem odsłoniętym w części centralnej stropu jest Zwiastowanie – wyraźnie odcinające się od szaroniebieskiego tła ramą architektoniczną w gamie szarości i brązów ze zwieńczeniem, które tworzy akant mięsisty z czerwonymi wypełnieniami. Kompozycję tworzą dwie postacie – anioł zwiastujący Wiel-

ką Nowinę, trzymający w dłoni złote berło, stojący w długiej szacie przed klęczącą Marią, odzianą w czerwoną suknię i błękitny płaszcz. Na podstawie klęcznika leży biała lilia. Nad całością obrazu unosi się gołębica – Duch Święty. Fasety dekorowane są układem ornamentów – głównym motywem są ujęte w ramy architektoniczne, mięsiste akanty na czerwonym tle i krzyże na tle błękitnym. Powyżej znajduje się pas ornamentu falistego w tonacji błękitów i różów, a nad nim okuciowy ornament w tonacji zieleni. Całości tej partii dopełnia układ pasów w tonacji bieli i brązów. Gzyms koronujący pozostał w kolorze bieli lekko złamanej umbrą. Pozostawiono jako świadka nienaruszony fragment stropu za ołtarzem głównym, gdzie znajdują się również inskrypcje mówiące o historii kościoła oraz kolejnych wykonawcach prac malarskich i konserwatorskich.



14. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Polichromia po konserwacji, 2018. Fot. M. Andron
Turośl. Church of St. John the Baptist. Polychrome after conservation, 2018. Photo: M. Andron

Konserwacja polichromii stropu nawy i prezbiterium zakończyła się w sierpniu 2018 r. Założony i zrealizowany projekt konserwacji i aranżacji konserwatorskiej, obrazującej w sposób spójny kompozycyjnie i kolorystycznie harmonijny dwa najstarsze nawarstwienia stylowe, ukazał wszystkie najbardziej wartościowe ich fragmenty. Koncepcja łączenia różnych stylowo elementów w nowe aranżacje w celu zachowania wartościowych artystycznie nawarstwień chronologicznych ugruntowana została w latach siedemdziesiątych przez prof. Józefa Dutkiewicza⁴. Konserwacja polichromii stropu kościoła w Turośli objęła nawę główną i prezbiterium. Na kontynuację prac oczekują polichromie stropów kaplic.



15, 16. Turośl. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Polichromia po konserwacji, 2018. Fot. M. Andron Turośl. Church of St. John the Baptist. Polychrome after conservation, 2018. Photo: M. Andron

Prace konserwatorskie wykonywał zespół studentów Wydziału Konserwacji UMK w Toruniu i Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi pod kierunkiem mgr Joanny Zajączkowskiej-Kłody i autorki artykułu. Biorąc pod uwagę skalę trudności i pracochłonności prac, ich zakres, krótki czas wykonania oraz osiągnięty efekt prac konserwatorskich, wszystkim uczestnikom biorącym udział w tych pracach pragnę złożyć wyrazy najwyższego uznania.

PRZYPISY

- ¹ M.P. Krysiak, *Z dziejów parafii Turośl*, Olecko 2005, s. 107–115.
- ² W. Jemielity, *Diecezja łomżyńska. Studium historyczne parafii*, Łomża 1990; M.P. Krysiak, *Z dziejów parafii Turośl*.
- ³ M. Andron, J. Zajączkowska-Kłoda, *Badania konserwatorskie polichromii stropu kościoła pw. św. Jana Chrzciciela w Turośli – dokumentacja*, 2015, w *Archiwum WUOZ Białystok*.
- ⁴ L. Kalinowski, *Profesor dr Józef Edward Dutkiewicz (1903–1968)*, „Ochrona Zabytków” 1968, t. 21, nr 4 (83), s. 61–65.

CONSERVATION STUDIES OF THE POLYCHROME ON THE CEILING OF THE CHURCH OF ST. JOHN THE BAPTIST IN TUROŚL

The wooden, single-nave, and two-tower building church of St. John the Baptist in Turośl was erected in 1871. The flat ceiling with a coving is covered with polychrome repainted upon several occasions.

The conservation of the ceiling polychrome of the nave and the presbytery, preceded by conservation studies, was inaugurated in 2016 and completed in 2018. The planned and implemented conservation and arrangement project cohesively depicting two oldest stylistic stratifications from the viewpoint of their composition and colour revealed all the most valuable fragments.